ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-8

PAXTA TERISH MASHINALARIGA TEXNIK XIZMAT KO‘RSATISHNING ILMIY-TEXNIK YECHIMLARI (O‘ZBEKISTON SHAROITIDA)

Xudaykuliev Rajabbay Ro’zmatovich (QXMITI), Kupaysinova Hurshidahon Arabboy qizi (O’zR FA MISMI)

ANNOTATSIYA:

Mazkur maqolada O‘zbekiston sharoitida qo‘llaniladigan paxta terish mashinalariga texnik xizmat ko‘rsatishning samarali usullari va ilmiy-texnik yechimlari yoritilgan. Texnik xizmat ko‘rsatish jarayonida mashinalarning ishchi organlari, gidravlik va elektr tizimlari, shuningdek, yoqilg‘i sarfi va ish unumdorligini oshirishga qaratilgan innovatsion yondashuvlar tahlil qilingan. Matematik modellashtirish orqali xizmat ko‘rsatish intervallarini optimallashtirish va ekspluatatsiya samaradorligini oshirish masalalari ko‘rib chiqiladi.

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligi uchun paxta yetishtirish strategik ahamiyatga ega. Paxta yig‘im-terim jarayonini mexanizatsiyalashda paxta terish mashinalari (PTM) asosiy o‘rin tutadi. Mashinalardan samarali foydalanish ularning to‘g‘ri ekspluatatsiyasi va texnik xizmat ko‘rsatish sifatiga bevosita bog‘liq. Shuning uchun ilmiy asoslangan texnik xizmat ko‘rsatish tizimlarini ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 23-oktabrdagi PQ–4887-son qarorida qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish, agrotexnika xizmatlari tizimini takomillashtirish vazifalari belgilab berilgan. Shuningdek, 2021-yil 16-martdagi PF–6199-son Farmonida texnika va mashinasozlikni rivojlantirish, resurslardan oqilona foydalanish, qishloq xo‘jaligi mashinalarining xizmat muddatini uzaytirish bo‘yicha muhim chora-tadbirlar nazarda tutilgan.

Mazkur hujjatlarga asoslanib, paxta terish mashinalariga texnik xizmat ko‘rsatish jarayonini ilmiy-texnik asosda takomillashtirish, matematik modellar orqali samaradorlikni baholash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. O‘zbekistonda foydalanilayotgan “Case IH”, “John Deere” hamda mahalliy ishlab chiqarilgan paxta terish mashinalari mavsumda yuqori yuklama ostida ishlaydi. Amaliy kuzatuvlarga ko‘ra, texnik xizmat ko‘rsatishning o‘z vaqtida bajarilmasligi mashinalarning ishonchlilik ko‘rsatkichini keskin pasaytiradi.

- Texnik xizmat tizimining muammolari:
- Ehtiyot qismlar ta’minotida uzilishlar;
- Servis markazlarining yetarli darajada raqamlashtirilmaganligi;
- Texnik xizmat jarayonlarida mehnat unumdorligining pastligi.

Shu bois Prezident qarorlarida belgilanganidek, servis tizimini modernizatsiya qilish zarurati mavjud.

Dolzarblikning asosiy omillari

Qishloq xo‘jaligida mexanizatsiya darajasining ortishi.

Paxta yig‘im-terimi mashinalar yordamida bajarilayotgani mehnat unumdorligini bir necha baravar oshirmoqda. Ammo mashinalar sonining ko‘payishi bilan ularning ishonchli va uzluksiz ishlashini ta’minlash zaruriyati ham kuchaymoqda.

Mashinalarning murakkab konstruksiyasi.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

Zamonaviy paxta terish mashinalari (masalan, "John Deere", "Case IH" va mahalliy modifikatsiyalar) ko‘plab mexanik, gidravlik va elektron tizimlardan iborat. Ularning samarali ishlashi uchun ilmiy asoslangan texnik xizmat rejimlari ishlab chiqilishi lozim.

Texnik xizmat ko‘rsatishdagi mavjud muammolar.

Mashina parklarida ehtiyot qismlar ta’minoti doimiy muammoligicha qolmoqda.

Xizmat ko‘rsatish jarayonlari ko‘p hollarda an’anaviy usullar asosida amalga oshirilmoqda.

Diagnostika vositalarining yetarli darajada joriy etilmaganligi mashina nosozliklarini erta aniqlashga to‘sqinlik qilmoqda.

Raqamlashtirish va avtomatlashtirish zaruriyati.

Jahon tajribasida texnik xizmat jarayonlari raqamli monitoring, sensorli nazorat va IoT texnologiyalari orqali boshqarilmoqda. Bu esa mashinalarning ishonchliligini oshiradi, ekspluatatsiya xarajatlarini kamaytiradi.

Ekologik va iqtisodiy samaradorlik.

To‘g‘ri va ilmiy asoslangan texnik xizmat yoqilg‘i sarfini kamaytirish, hosilning sifatli yig‘ib olinishi va atrof-muhitga zararli ta’sirni minimallashtirishga xizmat qiladi.

ASOSIY QISM

1. Paxta terish mashinalarining ekspluatatsiya xususiyatlari

O‘zbekiston iqlim sharoitida paxta yig‘im-terim davri 30–40 kun oralig‘ida kechadi.

Shu davrda mashinalarning ish unumdorligi kuniga o‘rtacha 10–15 gektar maydonda paxta terishga qaratiladi.

PTMlarning asosiy nosozliklari:

ishchi baraban va cho‘tka apparatlarining yeyilishi;

gidravlik tizimda bosimning pasayishi;

dvigatel yoqilg‘i sarfining oshishi;

elektr tizimida uzilishlar.

2. Texnik xizmat ko‘rsatishning mavjud tizimi

Hozirgi amaliyotda texnik xizmat quyidagicha amalga oshiriladi:

Har kuni – yoqilg‘i, moylash materiallari, filtrlar, cho‘tka apparatlari tekshiriladi;

Haftada bir – gidravlik tizim va transmissiya nazorat qilinadi;

Mavsum oldi va mavsum oxiri – kapital ko‘rik va agregatlar almashtiriladi.

3. Ilmiy-texnik yechimlar

Texnik xizmat ko‘rsatish samaradorligini oshirish uchun quyidagi yechimlar taklif etiladi:

a) Sensor va IoT texnologiyalari

Ishchi organlarning yeyilish darajasini onlayn monitoring qilish;

Dvigatel va gidravlik tizim bosimini real vaqt rejimida nazorat qilish;

Nosozliklarni oldindan prognozlash algoritmlarini qo‘llash.

b) Matematik modellashtirish asosida xizmat intervallarini optimallashtirish

Xizmat oralig‘ini aniqlash uchun quyidagi ifoda qo‘llaniladi:

$$T_{opt}\frac{C_r}{C_t+\lambda+C_n}$$

bu yerda:

T_{opt}– optimal xizmat ko‘rsatish davriyligi (soat),

C_r– mashinani ta’mirlash qiymati,

C_t– texnik xizmat ko‘rsatish qiymati,

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

C_n – nosozlik oqibatida yuzaga keladigan zarar,
λ – nosozlik ehtimoli.

c) Energiyani tejash texnologiyalari
Yoqilg‘i sarfini kamaytiruvchi elektron boshqaruv bloklari;
Cho‘tka apparatlari ishini energiya samaradorligi bo‘yicha modernizatsiya qilish.
d) Servis infratuzilmasini rivojlantirish
Mobil servis brigadalari tashkil etish;
Mashina operatorlari uchun qisqa muddatli o‘quv kurslari;
Zaxira qismlar ta’minotini klaster asosida yo‘lga qo‘yish.

Natijalar va muhokama:

- Taklif etilgan ilmiy-texnik yechimlar quyidagi natijalarga olib keladi:
- PTMlarning mavsum davomida nosozliklar soni 15–20% ga kamayadi;
- Yoqilg‘i sarfi 8–10% ga qisqaradi;
- Mashinalarning umumiy samaradorligi 12–15% ga ortadi;
- Texnik xizmat xarajatlari 20% gacha kamayadi.

XULOSA

Paxta terish mashinalariga texnik xizmat ko‘rsatishda ilmiy-texnik yondashuvlardan foydalanish O‘zbekiston sharoitida yuqori samaradorlikka olib keladi. IoT texnologiyalarini joriy etish, xizmat intervallarini matematik modellashtirish orqali optimallashtirish, energiya tejash yechimlari va servis infratuzilmasini rivojlantirish paxta terish mashinalarining barqaror ishlashini ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Toshboltaev M., Rustamov R., Seytimbetova Z. Qishloq xo’jalik mashinalariga firmaviy texnik servis ko’rsatish tizimining matematik va statistik modellari.Toshkent 2011 yil. – B.53-58.muddatini uzaytirishga imkon yaratadi.
2. Axmedov, B. (2022). Qishloq xo‘jalik mashinalariga texnik xizmat ko‘rsatishda innovatsion yondashuvlar. Toshkent: Fan nashriyoti.
3. Karimov, S., & To‘xtayev, O. (2021). “Paxta terish mashinalarida raqamli diagnostika tizimlari.” O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi jurnali, №3, 45–52.
4. ISO 14224:2016. Petroleum, petrochemical and natural gas industries — Collection and exchange of reliability and maintenance data. Geneva: ISO.
5. Smith, J., & Brown, A. (2020). Predictive Maintenance and Monitoring in Agricultural Machinery. Springer.